

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

EXEMPLAR 2014

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ǀǀ ǀǀ na masiatari a 10.

SIATARI LA NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho (30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari (10)
KHETHEKANYO YA C: Phenda na kushumiselwe kwa luambo (30)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo yanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso INWE na INWE ni pfuke mutala.
7. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.
8. Ni dzhiele nzhele mupeleto na kufhatele kwa mafhungo.
9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:
KHETHEKANYO YA A: minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B: minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C: minetse ya 40

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A (PHUROS)

Vho-Dzhiani ndi phrofesa wa bvumo kha lothe la Afrika Tshipembe. Kha thoduluso ine vha vha kati nayo zwino hu pfala uri vha tsini na u phuletshedza u wana dzilafho la vhulwadze ha khentsa ya malofha. Ndi musi vhe henefha yunivesithi ya Medunsa he vha mbo di tangana na nyanenge wavho, Dokotela Funzwani we na ene a vha o no vuledza pfunzo dzawe dza vhudokotela. Muḏi wo mbo di fhatwa, zwa mbo tou naka vhukuma, vhunga iteli zwa madzanga zwi tshi todana. 5

Afha kha la Tswane Muphofesa Vho-Dzhiani vho fhatwa lidu li si na vhukono la phera dzo bebanaho. Khalo hu na phera ine ya pfi ndi ya u gudela khayoy; iteli yo tanwa nga bugu dza mifudafuda dzine u toda tshivhalo tshadzo ha vha u sokou ita. Zwenezwi avha vhavhili vha tshi vhuya mishumoni yavho, vho no awela na u lalela, tshavho hu vha u dzhena fhalo lufherani lwavho lwa u vhalela na u gudela khalwo, zhalinga la mbo di tangana la u fhenda manwalo. 10

Vha tshi thoma maitete aya zwo nga mahodze, namusi khezwi tsho no tou vha tshimbo tsha mutani. Mutu uyu wo do fhatutshedzwa nga nwana wavho wa tanzhe we a swa la Murangi. Mutukana uyu o aluwa afha mutani a tshi vhona maitete a vhabebi vhawe, na ene a dzhiavho peni na tshibugwana a ralo u tamba ngazwo a tshi talatadza a tshi edza na zwine a guda ngei khireshe. Vhukuma iteli nwana wa mbevha a sa hangwi mukwita. Kha Murangi ho mbo di simea dzema la u funa u vhala bugu a si tsha ima. Maitete aya o mu thusa vhukuma vhunga o kona vuledza pfunzo dzawe u swika a tshi phasa Gireidi ya 12 hu si na vhuleme na khathihi. Namusi khoyu ndi dokotela ngei vhuongeloni ha Tshilidzini. 15 20

Avha vharathu na dzikhaladzi dza Murangi khavho a ho ngo tsha vha na manwe, maitete o di vha eneala. Zwikoloni zwavho ho pfala bvumo la uri vha phasa thero dzavho dzothe nga naledzi. Vhokhutha vhe fhalo vhe, a zwi fhedzi, vhana avha a vho ngo dzhia fhasi, vho tou mamela. Vhanwe vhe hai, kha hu kundwe hu na kutanda hafhala mudini. Vhomutandangauwe vhe ipfani rine thama dza tsini, hafhala mudini vha buba vha songo tohola. 'Khuvhani hu khou tswiwa maluvhi a vhana vhashu, vhone vhe ndi zwa fhedzi', ndi Vho-Bombi vho shanda na mato. 'Tshi re hone tshi hone, vhone vhe zwi do fhela ngani, ya sa raha i do dadza. Tshitshimbili hetshi linwe divha tshi do phulea, ra a pfa othe,' ndi thama Vho-Musekene vha tshi tikedza. Vhanwevho nga fhalo vhe, 'Iina, naho wa i viela bakoni, mahunguvhu a do i vhona.' 25 30

Muta hoyu a wo ngo vhuya we kope kha mavheevhee haya. Khavho zwiambo izwi ho tou vha u vhangula vha muta wa Vho-Dzhiani uri vha nane u guda vha tshi ya

phanda. Vhabebi avha vho vha luvhone mutani hoyu. Lufhera lwa u gudela hone 35
iteli lwo shanduka luvhande lwe tshiphiri tsha u bvelela mutani uyu tsha mela, tsha
gaba vhunga maḁi a lwanzhe.

Ntevheni, ene we a lilela damu u bva kha Murangi, na ene ndila yo ḁi vha yeneyo.
Na ene o vuledza pfunzo dzawe dza vhudokotela ha zwifuwo henengei seli, a dovha 40
a shuma henengei. Muholo iteli u tou ka nga muḁwadzi, nahone u hola nga
dzidolara. Ukwu Murango ku anaho nga Ntevheni na kwone mare kwo ḁi dombela
a dzikhaladzi; ku tshi ri u vala tshikolo ngeno, ha vha u fhufha u ya mashangoḁavha
u dalela khaladzi. A zwo ngo mangadza na ene o fhedza e lekitshara henengei
Michigan State University, kha la Amerika. Na ene o vha o no tou vha dzolokwe
kha sia la zwa mishonga. 45

Vhonani na Bono wa u fhiledza kha avha vhavhili vho ḁi imba lwonolula luthihi, na
zwino vha khou thaphudza pfunzo dzavho dza vhuinzhinara ha zwa dzikhemikhala
henefha yunivesithi ya Unisa.

Mukalaha na mukegulu vho ḁi vha vhatu vha dzibugu, lwe ndowelo iyo ya fhatela
na kha vhaduhulu. Ngoho ndo tenda uri murango wo khwathaho mutani ndi 50
vhabebi. Mikhwa na matshilele kwao zwi thoma henefha mutani. Avha vhavhili
naho zwilimela zwo no vhala, vha tsha ḁi sumbedza uri ndi khumba dze dza vha dzi
na muḁo.

Iyi ndi khaedu mitani minzhi, nahone i tou vha tsumbo i tshilaho ya uri muta ndi 55
wone mutheo – mikhwa na matshilele oneone zwi bva henefha. Vhabebi kha ri ime
nga milenzhe, ri fhatelushaka lwa matshelo lwo dalaho thonifho, u romba, mikhwa
yone na u kondelela. Ri do ri mini?

[Zwi bva kha Thimu ya Vhatoli]

- 1.1 Muḁa wa Vho-Dzhiani u fhambana hani na miḁwe miḁa? (1)
- 1.2 Tsho dzikusaho dzangalelo la u vhala na u guda kha vhana vha uno muḁa
ndi mini? (1)
- 1.3 Ndi ngani vhabebi avha vho ḁi bvela phanda na maitete avho naho hu na u
nyefulwa huhulu? (1)
- 1.4 Mutaladzi wa 61 wo faredza mbudziso i sa toḁi phindulo. I topoleni ni
sumbedze u tea hayo mafhungoni aya. (2)
- 1.5 Kha mutaladzi wa 27 na wa 29 hu na maipfi 'vhokhuthe' na
'vhomutandangauwe'. Maipfi aya a ni ḁisela muhumbulo-ḁe zwi tshi kwama
matshilisano? (2)
- 1.6 Ndi ufho muhumbulo muhulwane une muḁwali a toḁou ri siela wone nga
mafhungo aya? (2)

- 1.7 Kha mutaladzi wa 7 hu na murero. U topoleni ni sumbedze uri u thusedza hani u bvisela khagala kupfeselele kwanu kwa mafhungo aya. (2)
- 1.8 Mafhungo aya a tana na u bvukulula Vho-Dzhiani sa muthu-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.9 Nga kuvhonele kwanu, ni humbula uri ndi ngoho uri vhana vha vhabebi vho funzeaho ndi vhone vha bvelelaho vhutshiloni? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 1.10 Ndi tshini tsho kungaho Murango uri a yo dzhena tshikolo seli? (1)
- 1.11 Afha no newa mutevhe wa madzina a vhana vha Vho-Dzhiani u bva kha phedzi u swika kha tanzhe, khathihi na tshivhalo tshavho. Zwino inwi nangani nthihi ya phindulo i re yone kha dzi tevhelaho:
- A Murangi, Ntevheleni, Murango, Vhonani, Bono – (ndi vhatanu)
- B Bono, Vhonani, Murango, Ntevheleni, Murangi – (ndi vhatanu)
- C Vhonani, Murango, Murangi, Ntevheleni – (ndi vhana)
- D Vhonani, Bono, Murangi, Ntevheleni – (ndi vhana) (1)
- 1.12 Arali no vha ni murado wa muta uyu, no vha ni tshi nga dipfa hani? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.13 Bviselani khagala vhupfiwa hanu malugana na mafhungo a tshibveledzwa tshe na vhala nga u angaredza. Tikedzani muhumbulo wanu. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA B: (TSHA U TOU VHONA)

[Zwi bva kha Internet]

- 1.14 Kuambarele ukwu ku ni disela tshifanyiso-de muhumbuloni wanu? (1)
- 1.15 Nangani muhumbulo une na vhona u wone u hanedzanaho na zwi no khou itea kha tshibveledzwa itshi tsha B.
- A Vhubva vhu ambadza madzanganda.
B Vho raloho vha do wana mishumo yavhudi.
C Vhaswa vha ano maduvha vha tea u dzhena tshikolo.
D Vha do lelutshelwa vhutshiloni havho arali vho funzea. (1)
- 1.16 Tshifanyiso itshi ni vhona tsho livhiswa kha zwigwada zwifhio zwa vhathu? Bualani ZWIVHILI ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 1.17 Tshibveledzwa tsha A ni vhona tshi na vhushaka-de na tshifanyiso tshi re kha tshibveledzwa tsha B? (2)
- 1.18 Ni nga dipfa hani arali no vha ni muwe wa vhathu vha wanalaho kha tshibveledzwa tsha B? Tikedzani vhuimo hanu. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO**MBUDZISO 2**

Vhalani tshibveledzwa tshi tevhelaho nga vhuronwane.

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani itshi tshibveledzwa nga maipfi anu a sa fhiri 90.
2. Nwalani **mbuno dza 7 dzi kha phara** i pfalaho.
3. A ni lavhelelwi u dzhenisa thoho ya manweledzo.
4. Sumbedzani **tshivhalo tshanu tsha maipfi** mafheloni a manweledzo anu.

Tshikolo tshi takadza musi vhagudi vha tshi bvelela. Mvelele dzi vha dzavhuḁi nge vhagudi vha vha na vhuḁifhinduleli. Hoyu u tou vha mushumo wavho ngauri wo livhana navho. Zwi tevhelaho zwi bvisa mvelele dzavhuḁi.

Mugudi muḁwe na muḁwe u na mushumo wa u vhona uri u tea u vha e hone tshikoloni maḁvha oḁhe a tshikolo. Hezwi zwi mu thusa kha u wana pfunzo yo teaho uri a bvelele vhutshiloni hawe ngauri u lova hu na masiandaitwa a si avhuḁi. Musi e tshikoloni ndi vhuḁifhinduleli hawe ha u vhona uri ha shavhi dziḁwe dza ngudo, a ḁiwana o sokou dzula ḁuvhani. Mugudi u tea u lilela u funzwa thero dzoḁhe musi e tshikoloni. U sa ḁa ha mugudisi kiḁasini ndi vhuḁifhinduleli ha murangaphanda wa iyo kiḁasi.

Ndi mushumo wa mugudi u tevhedzela zwifhinga zwoḁhe zwa tshikolo. Musi tsimbi i tshi lila kha pfe i tshi amba nae uri a ye ho teaho. A songo lindela u tou khadiwa, kha takuwe nga eḁhe hu vhe u leludzela vhagudisi. Mugudi u tea u ḁwala mishumo yoḁhe ye a ḁewa, a si lindele u kopolola zwa khonani. Hone a fulufhedzea khazwo vhutshiloni hawe zwi ḁo mu penyela. Vhushaka havhuḁi vhune ha vha na thonifho, vhukati ha vhagudi na vhagudisi, vhu bveledzwa nga mugudi ngauri ndi ene ane u khou ḁoda u thuswa.

Ndi vhuḁifhinduleli ha vhagudi u vhona uri phera na mabunga zwi tea u vha zwo kunaho misi yoḁhe. Fhethu hu songo kunaho hu ita uri pfunzo i si tshimbile zwavhuḁi nahone ha vha na malwadze ane a ḁo mu khakhisa kha u ya tshikoloni. Vhagudi vhane vha tama u bvelela vha tea u vhalala zwifhinga zwoḁhe. Tshifhinga tsha u tambisa a vha natsho. ḁuvha na ḁuvha vha wanala vhe kha mushumo wavho wa tshikolo. Kha hu vhe na zwigwada hu u itela uri vha kone u thusana. Hune vha kundelwa vha a kona u thuswa nga vhagudisi. Ane a ḁisa pfudzungule u tea u kaidzwa nahone a dzhielwa vhukando.

Arali hezwi na zwiḁwe zwi songo bulwaho zwa itwa, hu a vha na u bvelela kha vhagudi.

[Zwi bva kha Thimu ya Vhaḁoli]

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo i tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khayoy.

HAYA HA VHURAGANE

Vha lilaho zwiwiwa zwa pfushi vha da fhano!

[Zwi bva kha Internet]

Mitengo yashu i vhasi vhukuma, i thoma kha R10,95 musu vho renga tshithihi. Ri vha thusa ri sa sedzi muvhala nahone vhathu ndi mapfura vha a doliwa. Ro vha farela zwiwiwa zwa nga matsheloni zwa maimo, vha la zwone vha a nazwa na minwe. Duvha li kovhela vha songo tsha switula.

Vha nga ri kwama kha namarada@gmail.com kana 015 965 2092

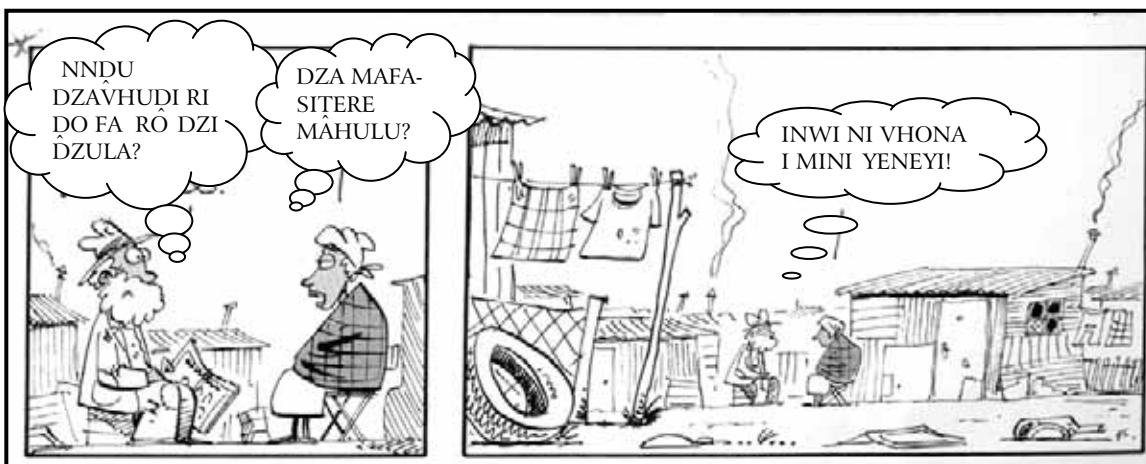
Arali vha tshi kona vha nga ri dalela henefha doroboni ya Thohoyandou.

- 3.1 Talutshedzani mushumo wa khephusheni kha khungedzelo iyi? (2)
- 3.2 Muhumbulo muhulwane wa khungedzelo iyi ndi ufhiyo? (1)
- 3.3 Nangani phindulo nthihi i re yone kha mutevhe wo newaho afho fhasi. Vhathu vhane vha tendelwa u renga zwine zwa khou kungedzelwa ndi ...
- A Vharema
 B Vhatshena
 C Makhaladi
 D A, B na C (1)

- 3.4 Kha fhungo ili: Vha lilaho zwiliwa zwa pfushi vha da fhana !!!
Hu na zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho, zwi buleni ni dovhe ni nee na mushumo wazwo. (2)
- 3.5 Kha khungedzelo iyi hu na ipfi lo niwalwaho nga mupeleto u si wone, li sumbedzeni ni dovhe ni li shumise fhungoni no li khakhulula. (2)
- 3.6 Nga kuvhonele kwanu, ni vhona u nga khungedzelo iyi yo swikela ndivho yayo naa? Tikedzani. (2)
- [10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni i tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khayoy.

[Nga Stephen Francis na Rico]

- 4.1 Talutshedzani zwine muoli wa iyi khathuni a khou toda u zwi bvisela khagala? (2)
- 4.2 Kudzulele kwa avha vhathu ku ni disela muhumbulo-de? Tikedzani phindulo yanu nga zwi wanalaho kha iyi khathuni. (2)
- 4.3 4.3.1 Nangani nthihi ya phindulo u fhindula mbudziso i tevhelaho:
Khathuni iyi i sumbedza vhathu vha afha fhethu vha tshi shumisa ... kha u bika. (1)
- A Mudagasi
B Mbaula
C Malasha
D A, B na C
- 4.3.2 Tikedzani phindulo ye na nanga kha 4.3.1 (1)
- 4.4 Kha iyi khathuni hu na he muoli a shumisa ipfi lo tou pambiwaho, inwi li topoleni ni li shumise u vhumba fhungo li pfallaho. (2)

- 4.5 Nga kuvhonele kwanu, ni vhona nzulele i re kha khathuni iyi i tshi tendisea naa? Tikedzani.

(2)
[10]

MBUDZISO 5: PHUROSА

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Kha hu ri zwenezwi nga matsheloni musu vhagudi vha tshi tou bva thabeloni, Musundwa asuyu a tshi khou dzhena ofisini ya Thohoyatshikolo o tou shingidzhela na mitodzi. Musi Thohoyatshikolo vha tshi ri mulandu ndi mini, Musundwa a mbo di ri, 'Ndi Mulatedzi o dovha a nthwa, a ndzhiela na tshelede ya u badela lwendo.' 'Ndi Mulatedzi hafhu? Kha mbo di ya u vhidzwa.' Musi Mulatedzi a tshi tou dzhena ofisini ya Thohoyatshikolo o mbo di hanedza ayo mafhungo a ri ene ha ngo vhuya a mu kwama, a ri nahone aya ndi maitele a vhasidzana vhane vha sokou lila naho vha songo rwiwa. Thohoyatshikolo vho mbo di zwi divha uri ayo a tou vha mazwifhi madaladala ngauri Mulatedzi o vha a tshi vho nga muthu a re na thethenwa, nge a vha a tshi khou tetemela. Zwenezwi vha tshi tou dzhenisa tshanda tshikwamani tshawe, mafhefho nga vhanna, vha vhuya na fulobo yo tou pha nga tshelede. Musundwa o mbo di khwathisedza uri fulobo iyo ndi yone na nzulele ya tshelede i re ngomu ndi yenyoye. Mulatedzi o wana zwo mu kela matari, o mbo di shisha mabiko na zwenezwo. 'Ndi khou humbela pfarelo Thohoyatshikolo, ndi nga si tsha dovha. Ndo tou nthu, fuke! Nda dovha, vha nthukhule tshikunwe,' ndi Mulatedzi a no ralo.

[Zwi bva kha Thimu ya Vhatoli]

- 5.1 Kha mutaladzi I hu na lidadzisi. Inwi li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni lanu. (2)
- 5.2 Liambele 'zwo mu kela matari' li ambani afho he la shumiswa hone? Li shumiseni fhungoni lanu. (2)
- 5.3 Isani fhungo lo talelwaho nga fhasi kha thenda. (1)
- 5.4 Kha mutaladzi II hu na litanganyi. Li topoleni ni dovhe ni li shumise u vhumba fhungombumbano. (2)
- 5.5 Isani fhungo li tevhelaho kha luambo lwa u vhiga: Musundwa a mbo di ri: 'Ndi Mulatedzi, o dovha a nthwa.' (1)
- 5.6 Kha mitaladzi 9–10 hu na he muñwali a sumbedza u sedza zwithu nga ito lithihi. Hu topoleni ni sumbedze uri ndi ngani ni tshi ralo. (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C : 30
MARAGAGUTE : 70